

МАМЛАКАТ ИҚТИСОДИЁТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА БЮДЖЕТ-СОЛИҚ СИЁСАТИНИНГ АҲАМИЯТИ

Рахмонов Элдор Акрамович

Учкунова Асалбону Ғолиб қизи

Банк-молия академияси магистрантлари

Аннотация: Мақолада бюджет-солиқ сиёсатининг моҳияти ва мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришидаги аҳамияти ёритилган.

Калим сўзлар: молиявий сиёсат, бюджет-солиқ сиёсати, солиқлар, бюджет.

Кейинги йилларда Ўзбекистон Республикаси ҳукумати бозор муносабатларига асосланган иқтисодиётни яратишга қаратилган изчиликқисодий ислохотларни амалга оширмоқда. Ислохотлар стратегияси давлат иқтисодий сиёсатининг кенг қамровли дастакларини ўз ичига олади.

Мана шундай дастаклардан энг муҳимларидан бири-давлатнинг изчил молиявий сиёсати ҳисобланади. Иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида давлат молиявий сиёсатини олиб бориш ва иқтисодни молиявий тартибга солиш муаммоларига алоҳида эътибор берилади.

Маълумки, ҳар қандай жамиятда ҳам давлат бирон-бир мақсадга эришиш, олдида қуйган вазифа ва мажбуриятларини бажариш учун молиядан кенг фойдаланади.

Молиявий сиёсат қўйилган мақсадларни ҳаётга татбиқ этиш учун бажарилиши лозим бўлган вазифаларни ташкил этишда асосий роль ўйнайди. Молиявий сиёсатни ишлаб чиқиш жараёни ва ҳаётга татбиқ этишда у жамиятолдида турган вазифаларни бажариш шароитларини таминлаб, иқтисодий манфаатларга таъсир кўрсатадиган қурол сифатида намоён бўлади. Молиявий сиёсатнинг асосий йўналиши молиявий ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, молиявий тизим соҳалари ўртасида қайта тақсимлаш ва бош йўналишга эга бўлган ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришни барқарорлаштириш мақсадида давлат ихтиёридаги молия ресурсларини марказлаштиришдан иборат.

Молиявий сиёсат ўз-ўзини босиб турувчи мустақил аҳамиятга эга бўлиб, бирвақтнинг ўзида ижтимоий фаолиятнинг ҳар қандай соҳасида давлат сиёсатини амалга оширишнинг муҳим воситаси ҳисобланади. Бу ерда унинг иқтисодиёт, ижтимоий соҳа, ҳарбий ислохотлар ёки халқаро муносабатлар бўлиши жиддий аҳамиятга эга эмас.

Молиявий сиёсатнинг таркибий қисми (йўналиши) сифатида давлатнинг бюджет сиёсати, энг аввало, ҳар бир мамлакатнинг Конституциясида бюджет жараёнида ҳамда қонун ижодкорлигида алоҳида ҳокимият органлари функцияларини белгиловчи бошқа қонунлар мажмуига мувофиқ аниқланади. Ўзининг ҳажми ва муҳимлиги жиҳатидан катта иш бўлишига қарамаздан бюджет сиёсатини фақат бюджет жараёнига тегишли деб ҳисоблаш мақсадга мувофиқ эмас. Қонун бюджет жараёнида ҳокимиятдаги қонунчилик ва ижроия органлари функцияларини, мамлакат субъектлари функцияларини, бюджет федерализми принципларини, бюджет жараёни субъектларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари ва ҳ.к.ларни аниқ белгилаши керак. Бироқ бюджет сиёсати шу билан чекланмайди. Бюджет сиёсати бюджетда тўпланадиган ялпи ички маҳсулот ҳиссасини аниқлашда, мамлакат юқори ва қуйи органлари муносабатларида, бюджет харажатлар қисмининг таркибий тузилишида, турли даражадаги бюджетлар ўртасида харажатларни тақсимлашда, давлат қарзини бошқаришда, бюджет дефицитини қоплаш йўллари аниқлашда ифодаланади.

Бюджет сиёсати – бюджет муносабатларини ташкил этиш тамойилларининг бажарилишини таъминлаш, давлат ва жамият олдида турган мақсад ва вазифаларни давлат бюджети орқали амалга ошириш усуллари, чора-тадбирлари ва мақсадли фаолиятлари йиғиндисидир. Бюджет сиёсати давлат ва жамият ривожланишининг турли босқичларида турлича бўлиши, ижтимоий-иқтисодий тараққиёт даражасига қараб ўзгариб туриши мумкин. Бюджет сиёсати:

- бюджет даромадлари бўйича сиёсат;
- бюджет харажатлари бўйича сиёсат;
- давлат кредити сиёсати;
- бюджет тақчиллигини бошқариш сиёсати;
- Бюджетлараро муносабатларни ташкил этиш сиёсати кабиларнинг уйғунлиги асосида амалга оширилади.

Демак, бюджет сиёсати – давлат молия сиёсатининг таркибий қисми бўлиб, умумдавлат молиявий ресурсларини (манбаларини) шакллантириш ва жалб этиш, тақсимлаш, улардан мақсадга мувофиқ фойдаланишга қаратилган давлатнинг чора-тадбирлари ва асосий йўналишлари йиғиндисидир. Бюджет сиёсатининг асосий мақсади – жамиятда яратилган бойлик ва неъматларнинг жамият аъзолари ўртасида максимал даражада адолатли тақсимлашни таъминлашдан иборат.

Солиқ сиёсати молиявий сиёсатнинг энг муҳим қисми ҳисобланади. Солиқ сиёсати – давлатнинг солиққа тортиш тизими борасидаги фармон, қонун ва қарорларини давлат иқтисодий сиёсатига мос равишда ишлаб чиқиш ва қабул қилиш, уларнинг ижросини таъминлашни ташкил қилиш билан боғлиқ чора-тадбирлар, фаолиятлар йиғиндисидир.

Давлат солиқ сиёсати республика иқтисодиётини барқарорлаштириш ва ривожлантиришга,

тадбиркорларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлашга, аҳоли турмуш даражасини яхшилашга фаол таъсир этиши лозим.

Бинобарин, солиқ сиёсати — бу нафақат солиқ қонунларининг автоматик бажарилиши, балки уларнинг такомиллашувидир.

Жаҳон солиқ сиёсати тажрибасида солиққа тортишнинг куйидаги йўналишларига асосий эътибор қаратилади:

- солиқларнинг фискаллик даражасини камайтириб бориш;
- хўжалик юритувчи субъектларнинг молиявий хўжалик фаолиятига қулай имконият ва иқтисодий шарт-шароит яратиш; бозорга рақобатбардош маҳсулотлар ишлаб чиқаришга мослаштириш;
- давлатнинг ижтимоий-иқтисодий соҳадаги вазифаларини бажариш учун зарур бўлган молиявий манбаларни яратиш;
- иш билан бандлик муаммосини бартараф этишга шароитлар яратиш, кам таъминланганларга ёрдам бериш;
- аҳоли турмуш даражасини яхшиланишини таъминлаш, солиққа тортилмайдиган минимумларни иқтисодий ривожланиш даражаси ва имкониятларига қараб ошириб бориш;
- «Истеъмол саватчаси» га кирувчи моддаларни кўпайтириб бориш ва бошқалар.

Давлат солиқ-бюджет сиёсатининг стратегик вазифаси давлат маблағларини тузилмавий қайта қуришни, иқтисодий мустақилликни ва охир-оқибатда аҳоли фаровонлигининг ошишини таъминлаш учун ривожланётган бозор иқтисодиёти ва унинг инфратузилмасига мақсадли таъсир кўрсатишга йўналтиришдан иборат. Бу эрда бюджет-солиқ сиёсати деганда, давлатнинг бюджет даромадларини оптимал шакллантириш ва давлат харажатларини рационализация қилиш учун солиқ олишни такомиллаштириш соҳасидаги сиёсати тушунилади.

Айни пайтда солиқ-бюджет сиёсати ишчлаб чиқаришни ўстиришга вайнинг самарадорлигини оширишга, солиққа тортиладиган базани кенгайтириш мақсадида ҳуқуқий ва жисмоний шахслар даромадларини кўпайтиришга қаратилган бўлиши лозим. Бюджет-солиқ сиёсатининг хусусияти шунданиборатки, у нафақат давлатнинг даромадлар базасини таъминлаш ва келибтушган пул маблағларини харажат қилиш, балки жамиятда макроиқтисодий барқарорликни ҳамда инфляциянинг паст даражасини, аҳолининг оптимали бандлигини таъминлаши зарур.

Солиқ-бюджет сиёсати тор маънода макроиқтисодий барқарорлик вामустаҳкам иқтисодий ўсиш, иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни

таъминлаш, ташқи иқтисодий фаолиятни ва босқичма-босқич валюта бозорини эркинлаштириш, аҳолининг барқарор моддий фаровонлигини таъминлаш ва аҳолининг ижтимоий ҳимоясини ошириш каби умумдавлат макроиқтисодий вазифаларни таъминлашга йўналтирилган.

Солиқ-бюджет сиёсати амалиётда амалга ошириш нуқтаи назаридан бирламчи вазифалар ўртасида туғри мувофиқликни аниқлаш муҳим ҳисобланади. Бошқача айтганда, бюджет-солиқ сиёсати доирасида умумий стратегияни ишлаб чиқиш билан бир қаторда навбатдаги амалга ошириладиган аниқ чоратadbирларга фақат туғри урғу бериш орқали муваффақиятга эришиш мумкин.

Бозор муносабатларига ўтишнинг муайян босқичи вазифаларига мос равишда бюджет-солиқ сиёсати инструментлари ҳам ўзгариб боради. Миллий иқтисодиётимизни ислоҳ қилишнинг бугунги кундаги энг муҳим вазифалардан бири давлат бюджети даромад ва харажатлари мувофиқлигини таъминлашга қаратилган.

Солиқ-бюджет сиёсатининг мувофиқлигини таъминлашга қаратилган. Бюджет-солиқ сиёсатининг стратегик вазифаси давлат харажатларини тузилмавий қайта кўришни, даромадларнинг янги манбаларини излаб топишни, иқтисодий мустақилликни ва охир-оқибатда аҳоли фаровонлигининг ошишини таъминлаш учун ривожланаётган бозор иқтисодиёти механизмларига мақсадли таъсир кўрсатишни йўналтиришдан иборат. Бунда бюджет-солиқ сиёсати давлатнинг бюджет даромадларини бюджет харажатлари таркибий тузилишининг ўзгаришига қараб шакллантириш, даромадларни оқилона сарфлаш механизмининг ишлаб чиқиш соҳасидаги сиёсат тушунилади.

Давлат бюджети сиёсати давлатнинг даромадлари ва харажатларини рационал шакллантириш, бюджет бўғинлари ўртасидаги муносабатларни тартибга солиш, маҳаллий бюджетлар манфаатларини мувофиқлаштириб туришни таъминлаши лозим.

Айни пайтда, бюджет-солиқ сиёсати ишлаб чиқаришни ўстиришга ва унинг самарадорлигини оширишга солиққа тортиладиган базани кенгайтириш мақсадида ҳуқуқий ва жисмоний шахслар даромадларини кўпайтиришга қаратилган бўлиши керак.

Бозор иқтисодиёти шароитида солиқ-бюджет сиёсатининг асосий вазифалари иқтисодиётда ишлаб чиқариш жараёнининг пасайиб кетишига юл қўймаслик, яъни ишлаб чиқаришни рағбатлантиришга юналтирилган чоратadbирлар ишлаб чиқишдан иборат. Бунинг учун солиқ сиёсати соҳасида солиқ ставкаларини пасайтириш, янги инвестициялар учун солиқ имтиёзларини бериш, тезлаштирилган амортизацияни қўллаш каби тадбирлар амалга оширилади.

Ўзбекистондаги солиқ-бюджет сиёсатининг характерли хусусиятлари сифатида қуйидагиларни ажратиш мумкин:

□ ҳукумат ижтимоий-иқтисодий ва бюджет-солиқ сиёсатининг ўзаро боғланилганлиги ва бир-бирини тўлдириши;

□ солиқ-бюджет сиёсатининг макроиқтисодий барқарорлик ва иқтисодий юксалишни

рағбатлантиришга эришиш ҳамда уни мустаҳкамлашга йўналтириши;

□ солиқ йиғимини оқилона усулда ташкил этиш ва солиқларнинг рағбатлантирувчи ролини таъминланиши;

□ бюджет харажатларининг ижтимоий мақсадларга йўналтирилиши.

Рағбатлантирувчи солиқ-бюджет сиёсати солиқларни камайтириш ҳисобига иқтисодиётнинг даврий тушишини бартараф этиш ёки давлат бюджети харажатларини оширишга йўналтирилган бўлади.

Чегараловчи солиқ-бюджет сиёсати эса, солиқларни ошириш ҳисобига инфляция даражасини пасайтириш ёки давлат харажатларини қисқартириш ва иқтисодиётнинг даврий кўтарилишини чегаралашга йўналтирилган бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, солиқ-бюджет сиёсати мамлакат молия тизимининг асосини ташкил этади.

Мавжуд молиявий ресурслардан оқилона фойдаланиш, уларни тўғри йўналтириш самарадорлигини ошириш ва ижтимоий-иқтисодий тараққиётни таъминлашда солиқ-бюджет муносабатларининг яхлитлигига эришиш мамлакатда макроиқтисодий барқарорликни таъминлашга, самарали солиқ ва бюджет сиёсатини юритишга, аҳоли турмуш даражасини юксалтиришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абдуғаниева Хумора Бахтиёр кизи, Ўроқов Учқун Юнусович. Давлат мақсадли жамғ, армаларининг иқтисодий-ижтимоий аҳамияти ва сўнги йиллардаги ўзгаришлар. Журнал оф неў сэнтурй инноватионс. Волуме – 6_Иссуэ-7_Июн_2022
2. Ваҳобов А.В., Маликов Т.С. Молия. Дарслик. Тошкент Молия институти. Тошкент: «Ношир», 2011-712 б.
3. Б.К. Гайибназаров, Н.Х. Хайдаров. Объективная статистика-барометр отражения социально-экономического развития страны. 2019
4. Г.Г. Назарова, Н.Х. Хайдаров, М. Акбаров. Халқаро иқтисодий муносабатлар. — Т.: МЧЖ "РАМ-С", 2007
5. Г.Г. Назарова, Н.Х. Хайдаров. Интернационал эсономис релатионс. Эдусатионал Мануал. ТДИУ, 2005
6. Маликов Т.С., Жалилов П.Т. Бюджет – солиқ сиёсати. – Т.: Шарқ. 2011 — 472 б.
7. Т. Маликов, Н. Хайдаров. Давлат бюджети. Т.: "ИҚТИСОД-МОЛИЯ", 2007
8. Т. Маликов, Н. Хайдаров. Бюджет: тизими, тузилмаси, жараёни. 2007

9. Хайдаров Н.Х. Молия: умумдавлат молияси. Т.: Иқтисод-молия, 2009
- 10.Н.Хайдаров. Солиқлар ва солиққа тортиш масалалари. Тошкент: Академия, 2007

